

Strokovni članek / 1.04 **dr. Marija Stanonik**

RAZMIŠLJANJE OB PODELITVI MURKOVE NAGRADE IN PRIZNANJA ZA LETO 2000

(Ingrid Slavec - Gradišnik, Lidija Repinc)

Uvod

Sol v slovenskih solinah je pobrana,
po zaslugi milo prijaznega vremena imajo kmetje še čas posprav-
ljati zadnje poljske pridelke, pred vrati je sv. Martin, ki bo z mošta
naredil vin'.

Vsak čas bomo nazdravili z novim!

Leto je naokrog!

Zbrani smo v prazničnem razpoloženju, da pregledamo bogato
letino slovenske etnologije preteklega leta - v okolju, ki ga je Pe-
snik počastil s »podobo raja« (5. stanca).

Sem je postavil dogajanje Krsta pri Savici - dogaja se v drugi
polovici 1. tisočletja -

ko je svojo nesmrtno pesnitev ustvarjal še krepko v 2. tisočletju.)

Viharjev jeznih mrzle domačije

bilé pokraj'ne naše so,

kar, Samo, tvoj duh je zginil, kar nad tvojo jamo,

pozabljeno od vnukov veter brije,

je tožil v Sonetnem vencu.

Koliko naravnih in vojnih viharjev (21. tercina) so prestali gozdovi
in planjave naše domovine,

preden smo nepreklicno zakoračili v 3. tisočletje.

Zdaj imamo spet svojo državo,

sto- in tisočletni sen naših prednikov.

Praznovanje 10-letnice njenega obstoja se že izteka.

In vendar se Slovencem in slovenskemu narodu

v 3. tisočletju ne obeta nič lažje življenje

kakor našim prednikom v stoletjih prvih dveh tisočletij.

Bomo o(b)stali?

Pravkar je za nami odmevna proslava 190-letnice obstoja prve,
najstarejše stolice slovenskega jezika, ki je v duhu tedanjega časa,
naklonjenega humanističnim temam in demokratičnim tokovom,
vzpostavila študij slovenskega jezika na liceju v Gradcu. Prvi pre-
davalatelj na njej je bil Janez Nepomuk Primic. Med drugimi so mu
sledili Gregor Krek, Karel Štrekelj, Matija Murko, imena, ki so
vsečena tudi etnološkim ušesom.

Svet Evrope in Evropska unija sta leto 2001 proglasila za evrop-
sko leto jezikov.

Je to priložnost za evforijo? Nikakor ne! »Diktat iz tujine, ki izhaja
iz modnega zanimanja za manjšinske jezike, nas ne sme zavesti!«
(Marko Jesenšek) Seveda daje kakšno spodbudo znanstvenemu

proučevanju jezikov in javnim občilom omogoča snov za pisanje
o jezikih majhnih skupnosti, vendar je brez zakonske teže in ob-
veznosti.

V praksi je od njega pri nas bore malo koristi. Časopisi pišejo, da
tuji obiskovalec slovenske prestolnice ugotavlja, da je naš uradni
jezik angleščina; ali pa imamo vendarle svojega, kot je mislil do-
slej, pa je tako zelo podoben angleščini?

Že France Prešeren se je zgražal nad svojimi rojaki:

Kranj'c ti le dobička išeš,

bratov svojih ni ti mar,

kar ti bereš, kar ti pišeš,

mora dati gotov d'nar. //

Kar ni tuje, zaničuješ,

starih šeg se zgublja sled, /.../

za dežele čast si led! (Elegija svojim rojakom)

V slovenskem mestu na vzhodu države sta lastnika dveh podjetij
Nemca, poslovanje v njih teče v nemščini, lastnik tretjega pa Šved,
tu poteka komunikacija v angleščini. Koga od slovenskih podjet-
nikov skrbi položaj slovenščine v večjezični Skupnosti. Se je kdo
od njih zamislil in poslovenil ime svojega podjetja? Vseposod
srečujemo angleška poimenovanja za najrazličnejše predmete, tr-
govine, lokale in restavracije, včasih je dodanega še malo namškega,
španskega ali italijanskega pridih.

Neka italijanska kulturna ustanova (Italijanski kulturni center) si je
prilastila pravico, da mi pošilja dvojezična vabila - da se vsakič
znova počutim, kot bi bila v okupirani Ljubljani!

Kdo je pooblastil nekatere založbe (Rokus) in najvišje slovenske
kulturne ustanove (Narodna galerija, Slovenski etnografski mu-
zej), da dobivam od njih dvojezična vabila v slovenščini in angle-
ščini na odlične kulturne prireditve?

Kot da se poživljajo na Prešernovo in njemu sledečo narodotvor-
no poezijo,

mučeniško smrt skladatelja Alojza Bratuža,

talca Hinka Smrekarja,

in vsem tistim, ki so med drugo svetovno vojno izkpraveli zato, ker
so bili Slovenci in niso izdali slovenske besede,

pljuvajo v obraz!

Če na znanstvenem posvetovanju nastopa le kak tuj strokovnjak,
že je cel program srečanja dvojezičen, kot da bi ne zadoščalo, da
bi bil napisan samo naslov njegovega predavanja in druga vsebina
zanj posebej prevedena, če bi že bilo potrebno.

Do konca sem zgrožena in do dna osramočena, ko v bližnji cerkvi
pri maši poslušam angleške pesmi. Kot da se taji dediščina svetih
bratov Cirila in Metoda in se tolikeri slovenski duhovniki s škofom
Slomškom na čelu niso trudili, da bi smeli maševati v materinščini,
in kot da ne bi imeli toliko dobrih in lepih slovenskih bogoslužnih
pesmi. In kot da slovenskega duhovnika Vinka Poljanca (vpisane-
ga na plošči v celovski stolnici med desetimi koroškimi mučenci,
ki so postali žrtve nemškega nacifašizma - od tega jih je osem
slovenskega rodu!) izdajajo lastni bratje!

Od kod Slovencem tako klečeplazenje in poniževanje pred tujci,
ko od nas tega nihče ne zahteva! Kot da bi ne imeli svoje tradicije,
svoje umetnosti, terminologije, svojih idej.

Mlajši rodovi sploh ne hodijo več na primer v Beneško Slovenijo,
Tržič in Trst kakor svoji k svojim, ampak v Italijo in Monfalcone (Mon-
falcone), niti ne na Koroško, ampak v Avstrijo, kjer ne poznajo Belja-
ka, ampak Villach, niti Borovelj, ampak Ferlach, in tako naprej.

Razpregel zemljevid je diplomat: /.../

komu zemljé in morja blagodat? //

I jaz razganem pred seboj papirje:

glej - rodna zemlja, naša draga prst! /.../

boš rod, ki bivaš tod, boš v duši čvrst? (Oton Župančič, Zemljevid)

Izkušnja uči, da se odnos, ki ga sosednje države izgrajujejo do Slovenije, najprej »preizkusi« na plečih slovenskih manjšin. Študij slovenskih manjšin je študij preživetja Slovenije v širšem evropskem prostoru. Slovenci kot narod smo v njegovih razmerjih etnična »manjšina«! Odnosi, ki jih že dolgo zaznavamo med državami večinskega naroda (Italija, Avstrija, Madžarska, Hrvaška) in slovenskimi manjšinami, so zbirka stanj, ki se nam »obetajo« v ne tako oddaljeni prihodnosti!

»Tisti, ki zavračajo domoljubje in domoljubno vzgojo kot nekaj zastarelega in se zavzemajo za svetovljanstvo, internacionalizem in multikulturo, ne vedo, da človek, ki ni sposoben ljubiti svojih najbližjih in domovine, težko razvije pravo razmerje do članov drugih narodov in kultur.« Domovinska vzgoja bi morala biti eksplicitno in implicitno vgrajena v šolski sistem vseh stopenj. O Evropi brez meja oziroma Evropi regij ni mogoče razmišljati brez razmišljanja o jeziku in narodu. Teorija naj hkrati oblikuje razpravo o nacionalnem vprašanju in vlogi jezika.

Jezik je najpomembnejša dediščina, ki so jo naši predniki vzeli s seboj iz svoje prvotne domovine v današnji slovenski kulturni prostor. Slovenski pregovor slikovito opozarja na številnost slovenskih narečij, ko pravi: *vsaka vas ima svoj glas*. Kako so se že nekdanji zavedali njegove vloge za medsebojno povezovanje in sporazumevanje, nazorno kaže razlaga, da ime *Slovenec* izhaja iz besede **slóvo, slóves, slovó* in naj bi pravzaprav pomenilo ljudi, s katerimi se je mogoče pogovarjati, govorijo naš jezik. Za razloček od tistih, s katerimi se ni mogoče sporazumeti, kar se jim je dogajalo z njihovimi zahodnimi sosedi Germani in so jih zato imenovali **nemi ljudje*«, to je **ljudje*, ki ne znajo govoriti (po naše), torej so bili zanje nemi, nemci > Nemci.

Kako jezik ustvarja? Dober primer za predstavo o tem so lahko razlagalne povedke o skalah sredi sicer zelenega okolja, da se zdi, kot da bi padle z neba. Dokler ni zgodbe, je le skala kot skala. Kdove kaj je bil prvotni nagib za zgodbo o njej, po kakšnem ključu je nastala zgodba o okamenem možu, lovcu, nevesti, babi. Odtlej je v brezoblični skalni gmoti res prepoznati okamenela omenjena bitja. Ravno to je tisto, kar imenujemo slovstvena folklor. Ima kakšen pomen za obstoj slovenskega naroda? Po svetopisemsko: spodnesite hiši temelje - in se bo podrla. Prepričana sem, da je ravno mačehovski odnos do slovstvene folkloristike in etnologije že od ustanovitve slovenske univerze 1919. naprej eden od vzrokov za medlo slovensko (samo)zavest v 20. stoletju.

Narodna identiteta kot etično dejstvo in vrednota

Za preživetje slovenskega naroda kot samostojne biti je življenjsko pomembno, kaj bodo prihodnje generacije študentov in intelektualcev v spremenjenih razmerah Evropske unije pripravljene storiti za slovensko narodno zavest. Njenih razsežnosti, ki nas delajo prepoznavne in ločijo od drugih, ni mogoče prepustiti naključju in spontanosti, še manj brezbriznosti in malomarnosti; če nečemo, da bi nas odplavilo. Odgovorno, zrelo, samozavestno in pogumno je treba s primernimi sredstvi javnega delovanja zagotoviti rast slovenskega naroda in obstoj države.

Marsikdo se sprašuje, zakaj smo postali Slovenci prav glede svoje narodne samobitnosti tako mlačni. Še več, »vsakogar, ki hoče zbuditi več domoljubja, razglasimo za nacionalista in po nepotrebnem

razširjamo manjvrednost na področja, kjer je doslej nismo poznali«. Ali ob pripravi na vstop v Evropsko unijo in splošne globalizacijske procese ne pozabljamo na notranjo »globalizacijo« znotraj slovenskega naroda samega, njegovo notranjo trdnost in čvrstost. Kakor so nekdanj visoko povzdigovali razum nasproti drugim razsežnostim človekove psihe, danes pa obstaja že cela vrsta priročnikov o čustveni inteligenci, se bo po streznjenju o enostranskosti globalizacijskih teženj okrepilo spoznanje o vrednosti samo nam lastnega. Zdrav, tudi slovenski, človek stoji na dveh nogah. V tukajšnjem kontekstu to pomeni, da zavestno goji primerno ravnoesje med domačim in tujim, svetovljanstvom in domačijstvom. Vedno manj možnosti je za spontanost, zato se je tudi domoljubja treba učiti.

Če se Slovenci želimo in hočemo obdržati kot narod, je nujno v razpravo o prihodnosti visokega šolstva v Sloveniji zavestno vključiti tudi slovensko narodno identiteto.

V slovenski splošnoizobraževalni proces bi morala biti vključena implicitno, v visokem šolstvu pa tudi eksplicitno, da bi pripravljala ustrezen profil za pouk v osnovnih in srednjih šolah. Prva stopnja bi omogočala predvsem seznanjanje s krajevnimi in pokrajinskimi dejstvi. Na prvi stopnji bi bilo treba poglobiti in razširiti že obstoječe domoznanstvo in mu - brez predsodkov! - dodati nekaj ur mitologije in folklorne različnih panog.

V srednjih šolah bi se dijaki že lahko seznanjali s splošnimi merili narodne identitete.

Univerzitetni študij bi gojil kritično, toda pozitivno refleksijo o njej.

Etnologija potrebna kot še nikoli doslej!

V Sloveniji, in ne samo v Sloveniji, na svetu sploh, se je zadnja desetletja zelo veliko spremenilo. Stara klasična agrarna kultura, ki je tisočletja vzdrževala sorazmerno usklajenost med naravo in človekom, gre nezadržno v zaton. Od skoraj vsega neodvisnih kmetov, »kraljev«, bi rekel Ivan Tavčar (prim. Cvetje v jeseni!), tudi pri nas že zdavnaj ni več. S tem izginja stara terminologija, ki je več kot tisoč let samodejno vzdrževala slovensko identiteto vsaj na ravni vsakdanjega življenja. Tu še kako pride prav metoda raziskovanja etnoloških pojavov po vzorcu Murkovih Wörter und Sachen.

Prav tako skoraj ni več takšne industrije, ki je zadnji dve stoletji obvladovala vsaj Evropo in Ameriko. K temu je največ prispeval nenavadno skokovit razvoj računalniške tehnologije, ki je pravzaprav v vseh panogah docela spremenila delovni proces in njegovo težišče prenesla na terciarne gospodarske dejavnosti. In vendar napredek na tem področju še zdaleč ne odpravlja izkoriščanja človeka od človeka. Še o starih družbenih diferenciacijah nimamo kaj prida študij, že trkajo na vrata nove v našem prostoru in našem času. Vse to naravnost kliče po novih etnoloških močeh s široko razgledanostjo in temeljito strokovno formiranostjo.

Sklep

Matija Murko (roj. 10. februarja 1861, Drstelja pri Ptuj), čigar 140. obletnico rojstva letos praznujemo, je bil znanstvenik s široko erudicijo in razgledom ter z živim zanimanjem za usodo lastnega naroda in njegovih sorodnikov. Toda vedno se je ravnal po zavesti, da je dolžnost pravega znanstvenika, da ob aktualnih vprašanjih svojega časa javno zastopa svoje stališče. Toda Vilko Novak in Slavko Kremenšek se strinjata, da bi bilo za slovensko etnologijo čisto drugače poskrbljeno, če bi bil ob ustanovitvi slovenske univerze pripravljen priti v Ljubljano.

Tudi danes jo zapuščajo ljudje, ki bi ji lahko največ dali na ustreznem mestu.

Vila Bled, 6. novembra 2001